

LIFE IP Natureman Landmanden som naturforvalter

LIFE IP Natureman

LIFE IP Natureman er et stort EU projekt. Det skal være med til at forbedre naturindholdet i de sjældne naturtyper rigkær, kildevæld og overdrev.

Projektet vil foregå i 11 Natura 2000-områder. De fleste indsatser vil foregå i de himmerlandske og midtjyske ådale, men også i nogle kystnære områder med stor forekomst af rigkær, kildevæld og overdrev.

De sjældne naturtyper rummer planter og dyr, som også er sjældne. Derfor gøres der en ekstra indsats for at bevare og passe på dem.

Naturtyperne er ofte små, ligger spredt og mangler sammenhæng. Det skyldes blandt andet tidligere drift, dræning og en ejerstruktur, hvor mange ejer en lille parcel.

I nutidens højt specialiserede landbrug er driften af de små og ekstensive naturarealer blevet overflødig. Det er besværligt og for dyrt at drive dem.

Dyr fra moderne landbrug kommer ikke så tit på græs som tidligere, hvilket betyder, at der mangler dyr til at afgræsse arealerne.

Mange af de sjældne planter forsvinder, når driften af de små naturarealer ophører. Arealerne gror til, og naturindholdet bliver dårligere. Landmænd er derfor vigtige naturforvaltere.

Landmanden som naturforvalter

Det kan være svært at få økonomien til at hænge sammen, når man udfører naturpleje. Det kan også være svært at opfylde de krav, som reglerne på området stiller.

Flere landmænd efterspørger viden om, hvordan pleje skal udføres for at gavne naturen mest muligt. Der mangler ofte de rette dyreracer eller det nødvendige udstyr.

LIFE IP Natureman vil:

- arbejde på at skabe bedre rammer for pleje af naturen, til gavn for både landmænd, dyreholdere og naturen.
- forsøge at fremme bedre økonomi i naturpleje, så det bliver til en driftsgren.
- se på regler, der står i vejen og tilbyde uddannelse i naturpleje, samt oprette netværk for naturplejere.
- tilbyde tilskud til rådgivning til dyreholdere og lodsejere, der ønsker at undersøge muligheder i naturpleje.
- fremme "branding" og markedsføring af produkter fra naturarealer.
- støtte op om vækst og udvikling i lokalområdet.

Projektet foregår især på private arealer og det er helt frivilligt, om man vil deltage.

På de følgende sider kan du læse mere om mulighederne i projektet.

Hvad er LIFE IP?

EU yder gennem LIFE IP støtte til at gennemføre forpligtelser Danmark har på miljø- og klimaområdet. Indsatser skal tænkes sammen med EU's vandrammedirektiv og klimastrategi.

Hvad er Natura 2000?

Natura 2000 er et fælles europæisk netværk. Områderne skal bevare og beskytte en række sjældne og truede naturtyper, vilde fugle, plante- og dyrearter.

Økonomi

LIFE IP Natureman har et samlet budget på 130 mio. kr. EU finansierer 60 %. Øvrig finansiering sker gennem Age V. Jensens Naturfond, 15. juni Fonden og projektets partnere.

Projektperiode

Projektet løber fra januar 2018 - marts 2026.

Deltagere

Naturstyrelsen er projektejer. Otte kommuner, Landbrugsstyrelsen og Miljøstyrelsen er partnere i projektet. Arbejdet udføres i tæt samarbejde med landbruget.

Samarbejde skal sikre tre sjældne naturtyper

Otte kommuner i det nord- og midtjyske og Naturstyrelsen skal arbejde sammen med landbruget om at få en bedre pleje og udnyttelse af naturarealer. Ved målrettet pleje skal naturens kvalitet gøres bedres.

Projektområdet er udpeget, fordi der er stor forekomst af de sjældne naturtyper rigkær, kildevæld og overdrev. Mere end halvdelen af hele Danmarks kildevæld findes således inden for projektområdet.

Kildevæld og rigkær

Naturtyperne kildevæld og rigkær er helt afhængige af rent grundvand. I kildevæld strømmer grundvand ud - ofte ved foden af en bakke. Vandet løber frit over terræn, hvor det laver små bække. Rigkær findes, hvor grundvandsstanden er høj, og jorden er mættet af grundvand.

Overdrev

Overdrev er en naturtype, der oftest findes på bakker, hvor der er tørt og næringsfattigt. De planter, der vokser på overdrev, er meget følsomme over for næringsstoffer.

Tilgroet område med rigkær ved Halkær å

Naturtyper	Ha på landsplan	Ha i projektområde	% i projektområde
Kilder	360	187	52
Rigkær	2953	900	30
Overdrev	5886	712	12

Samlet areal af de sjældne naturtyper

Biomassehøst på enge ved Nørreå

En særlig indsats for sjældne planter og dyr

Næringsfattige naturtyper og andre naturtyper, som findes, hvor der er tilførsel af rent grundvand, er blevet meget sjældne.

De planter, som vokser på disse naturtyper, er derfor også blevet meget sjældne. Mange af planterne er små, og de kan ikke klare sig i konkurrencen med højt græs, buske og træer.

Nogle planter vokser kun, hvor der er kalk i jorden. En del planter vokser bedst, hvor der er få næringsstoffer og den helt rigtige mængde fugtighed til stede.

Tilførsel af næringsstoffer, tilgroning og ændring i den naturlige vandstand er med til at forringe naturkvaliteten.

For at beskytte de sjældne arter og naturtyper skal man:

- undgå at lede næringsrigt dræn- eller vandløbsvand ind i området
- lade være med at dræne
- holde arealet lysåbent

Gul stenbræk er en spinkel plante, der kun vokser på steder, hvor der konstant vælder koldt grundvand ud. Den findes kun på få lokaliteter i Nord- og Midtjylland.

Guldblomme vokser på næringsfattig, tør bund. Den trives især på sydvendte overdrevsskrænter.

Bakke-gøgeurt er en lille orkidé, som i Danmark kun vokser få steder i Nordjylland. Den vokser på overdrev, hvor der er kalk i jorden.

Fruesko er en stor flot orkidé, som kun vokser i Østthimmerland.

Blank seglmos vokser i rigkær, der er fattige på næringsstoffer. Den kendes fra ca. 25 lokaliteter i Jylland.

Helhedsplaner

I LIFE IP Natureman vil der blive lavet 30-40 helhedsplaner for udvalgte områder inden for projektet. Det er kommunernes medarbejdere, som udarbejder planerne.

Planerne skal afklare og beskrive hvilke muligheder, der er for forbedring af naturområderne, hvilke tiltag der er nødvendige, og hvad der er opnået enighed om.

Undervejs i arbejdet vil landmænd, lodsejere og andre lokale interessenter blive taget med på råd. Det kan fx ske ved at holde et lokalt borgermøde. Projektet vil sørge for, at lokale landbrugsorganisationer bliver orienteret om arbejdet med planerne og inviteret med til møder. Det vil ofte også være nødvendigt at lave mindre undersøgelser i naturområderne.

Planerne vil:

- undersøge områdets naturkvaliteter.
- inddrage tidligere undersøgelser og projekter i områderne.
- inddrage vandplaner, klimaplaner og regionale udviklingsplaner.
- undersøge muligheder for at samle naturarealer i større sammenhængende enheder.
- beskrive hvilke ønsker, der er lokalt for udviklingen i området.
- beskrive de forskellige ejeres ønsker for netop deres jorde.

Helhedsplanen vil afklare hvilke tiltag, der skal forsøges gennemført i området.

Græsning

For at beskytte mange forskellige planter og insekter på naturarealer, er det vigtigt at arealerne plejes, så de ikke gror til.

Hvilke plejemetoder, der skal anvendes, vil afhænge af, hvordan arealerne ser ud i dag. Et meget tilgroet areal skal måske ryddes, før det kan lade sig gøre at sætte hegn og dyr på. En meget næringsrig eng kan med fordel høstes i en årrække for at fjerne næringsstoffer.

Nogle arealer bliver græsset af mange dyr i en kort sommerperiode. Det vil give mere natur og højere biodiversitet, at lade færre dyr græsse i en længere periode – gerne hele året. Et lavt græsningstryk vil betyde, at flere planter vil nå at blomstre og smide frø. Det vil give flere levesteder og føde til mange arter af fugle, insekter, svampe m.fl. Desuden vil de arter, der lever i og af gødning fra dyrene trives bedre, når der er frisk forsyning hele året.

På mange naturarealer er græsningen ophørt og dermed plejen af de naturtyper, som vi er forpligtet til at passe på.

I projektet arbejdes der for at gøre naturpleje til en rentabel driftsgren. Hvis det kan betale sig at holde naturplejedyr, vil det betyde, at mange arealer vil blive afgræsset vedvarende.

I projektet arbejdes der bl. a. med etablering af græsningsfaciliteter, som etablering af hegn, læskure, klaplåger mv. Derudover arbejdes der med en "grejkasse", der stiller manglende udstyr til rådighed og "låne-køer", hvis man ønsker at etablere et dyrehold eller at få afgræsset et lille areal.

Projektet vil desuden udvikle og afprøve nye hjælpemidler til dyrehold.

Rydning af træer og buske

De lysåbne naturtyper rigkær, kildevæld og overdrev er mange steder ved at gro til i træer og buske. Tilgroningen skygger for den lave vegetationen og hæmmer de planter, der kræver lys.

Projektet arbejder med rydning af træer og buske på udvalgte arealer, som efterfølgende skal afgræsses.

Når et areal skal ryddes, er det vigtigt at tænke over, hvad der skal ryddes, og hvordan det skal foregå. Enkeltstående træer, buske og krat har værdi som leve-

steder for mange dyr og planter. Det bør derfor vurderes, om der snarere er behov for en pleje end blot rydning. Når et areal er ryddet, er det vigtigt, at området græsses, så det ikke gror til igen.

Rydning på våde arealer giver særlige problemer, og det kan være vanskeligt eller umuligt at færdes der. Det er derfor vigtigt at bruge maskiner og andet udstyr, der sikrer, at jordbunden ikke køres op, eller der dannes dybe kørespor. Ved rydning på overdrev, vil det være besværligt at færdes på de stejle skrænter.

Ændring i vandstand

Naturtyperne rigkær og kilder er afhængige af konstant tilførsel af rent grundvand. Vandstanden er styrende for kvaliteten og størrelsen af rigkær og kildevæld. Naturtyperne var almindelige før i tiden.

Grøfter og dræn har udtørret mange af de våde naturtyper, og derved begrænset deres udbredelse. De arealer, der er tilbage med kilder og rigkær, er ofte små og ligger adskilt.

Når rigkær og kilder afvandes, forsvinder sjældne plante- og dyrearter. Ved at genoprette eller forbedre vandstanden øges mulighederne for, at naturtypernes unikke planter og dyr bevares.

I projektet arbejdes der med at genskabe rigkær og kilder. Det kan gøres ved at fjerne eller flytte grøfter og dræn, så naturligt udsivende grundvand igen får frit løb.

Drænvand fra dyrkede arealer skal ledes udenom, da det næringsrige vand herfra vil modarbejde en genopretning af naturtyperne.

Jordfordeling

I projektområderne er der mange små parceller. Det er et levn fra tidligere tiders landbrugsdrift, hvor gårde havde eng- og overdrevsparceller til græsning eller høslet. For nutidens landbrug, der er højt specialiseret, er disse arealer ikke længere i brug.

I projektet arbejdes der med jordfordeling som et redskab til at samle ejerskabet af naturarealer med plejebehov til større, sammenhængende områder til afgræsning og slet.

En jordfordeling bruges også til at skaffe erstatningsarealer til landbrugsejendomme, der skal afstå eller ekstensivere arealer inden for projektområdet.

Jordfordeling vil blive sat i gang, hvis jordejerne i et område synes det er en god ide. Jordfordelingen gennemføres i samarbejde med hver enkelt lodsejer og udføres af en neutral konsulent, der arbejder med jordfordeling.

Det er frivilligt, om man ønsker at deltage i en jordfordeling.

I projektet vil der blive arbejdet med at finde nye og bedre metoder til at udføre jordfordeling.

Høst på naturarealer

Enge har i de seneste 40-50 år mistet deres betydning for landmænd både økonomisk og driftsmæssigt. Derfor ligger mange af dem i dag hen uden drift.

De gror til i høje urter og vil med tiden springe i krat eller skov, hvis der ikke gøres en indsats. Det får konsekvenser for de dyr og planter, der lever på de lysåbne enge.

Ved høstet fjernes al plantemateriale over slåhøjde fra arealet på én gang. Det giver de små planter lys og bedre vækstvilkår.

En stor del af vore enge har et naturligt højt indhold af næringsstoffer. Mængden af næringsstoffer, der fjernes ved høstet, er højere end det, der fjernes med græsning. Høstet kan derfor være en god metode til at fjerne næringsstoffer fra naturarealer.

Enge er ofte fugtige, og kørsel med maskiner kan være vanskeligt. Derfor udvikles nye specialmaskiner, der kan slå og opsamle plantematerialet fra engene, hvor almindelige landbrugsmaskiner ikke er egnede.

Biogas

I projektet anvendes det høstede plantemateriale til energiformål - biogas. Da det er forholdsvist nyt, laves der forsøg i samarbejde med biogasanlæggene.

Plantematerialet, der skal indgå i produktion af biogas, skal have et relativt højt indhold af tørstof. Høsten vil derfor foregå fra juli til slutningen af september.

Afsætning og branding af naturkød

Der er i dag stigende efterspørgsel på kvalitets- og økologiske fødevarer både fra private forbrugere og restauranter.

Afsætning af naturkød skal ske til en højere pris, for at kunne bidrage med at gøre naturpleje til en rentabel driftsgren.

Projektet ønsker at fastlægge en fælles - gerne national - standard for naturkød. En sådan standard vil bidrage til at øge interessen blandt både producenter, butikker og forbrugere. Projektet vil arbejde videre med de erfaringer, der allerede er gjort.

Projektet arbejder på at oprette leverandørforeninger, der kan sikre en stabil levering af kød til butikkerne.

På standardslagterier opnår naturplejedyr ofte en lav pointtildeling, og landmanden får en dårlig afregning. Antallet af dyr, slagtet som naturkød, skal være større, for at få slagterier til at afregne med en bedre pris. Der skal være mindre sæsonudsving i leveringen, for at kunne levere naturkød til butikker.

Forbrugeres ønsker om flere lokalt producerede fødevarer og fødevarer med en historie er en tendens, der er en fordel for naturkød.

For at opnå en bedre indtjening til landmænd, der udfører naturpleje, arbejder projektet med at formidle historien om de danske naturværdier, og dermed sælge og markedsføre naturkød som et særligt produkt.

Øvrige aktiviteter

LIFE IP Natureman vil integrere forskellige aktiviteter, så der kan løses flere problemstillinger på en gang. Udover de fysiske tiltag som rydning, hegning og at få dyr ud og græsse på naturarealerne, vil der blive søgt om fx lavbunds-, vådområde- og vandløbsprojekter.

Vådområdeprojekter

Vådområderne er effektive filtre, der mindsker udledningen af kvælstof. Vådområderne laves typisk ved at dræne og grøfter afbrydes. Når jorden er vandmættet bliver kvælstof omsat. Når vandløb genslynges så de løber over bredderne, tilbageholdes fosfor.

Vådområdernes størrelse kan være alt fra nogle få hektar med våde enge til store søer med en dybde på flere meter.

Minivådområder er en særlig type vådområder, hvor vandet fra et større drænsystem ledes gennem en kunstig gravet sø, inden det løber ud i vandløbene. Formålet er at fjerne kvælstof fra drænvandet. Minivådområder kan anlægges på nogle få hektar landbrugsjord.

Lavbundsprojekter

Lavbundsprojekter laves i ådale med et stort indhold af tørv. Ved at afbryde dræne og grøfter hæves vandstanden og derved forhindres at jorden sætter sig. Lavbundsprojekter nedsætter udledningen af CO₂ og giver også en mindre udledning af kvælstof fra engene.

Vandløbsprojekter

Vandløbsprojekter skal forbedre tilstanden i vandløbene. De fjerner spærringer, genslynger vandløb, udlægger gydegrus m.m. Projekterne gennemføres så de understøtter værdien af de naturarealer, som ligger tæt på vandløbet.

Til Landmanden

Vi har i denne folder fortalt helt kort om projektet LIFE IP Natureman – landmanden som naturforvalter.

Vi håber, det har givet dig lyst til at høre mere om hvilke muligheder, der er i projektet for dig. Vi vil gerne opfordre dig til at deltage i de møder, der afholdes i dit lokale område og medvirke til udvikling af det.

Du kan som en del af Natureman projektet få tilskud til rådgivning fra din sædvanlige landbrugskonsulent herunder hjælp til udarbejdelse af ansøgninger til tilskudsordningerne. Hvis du vil høre mere, kan du kontakte din landbrugskonsulent eller din kommunes projektleder. Kontaktoplysningerne findes på bagsiden af denne folder og på projektets hjemmeside.

Du kan finde yderligere oplysninger om Natureman på hjemmesiden:
www.Life-natureman.dk

Du kan læse meget mere om de forskellige naturtyper og hvordan de bedst plejes for at genskabe og vedligeholde dem på miljøplejeportalen:
<https://mst.dk/natur-vand/natur/national-naturbeskyttelse/naturpleje/naturplejeportalen/>

Yderligere nyttig information om naturpleje findes på Seges hjemmeside:
<https://www.landbrugsinfo.dk/miljoe/natur-og-arealforvaltning/natur-kultur-vildtpleje/naturpleje/sider/startside.aspx>

Du kan finde oplysninger om de forskellige støtteordninger til pleje af naturarealer på landbrugsstyrelsens hjemmeside:
www.lbst.dk

Kontaktpersoner

Naturstyrelsen

Projektleder
Karin Hjortshøj Pedersen
kabhp@nst.dk
72 54 37 53

Projektleder
Jørgen Bidstrup
jobid@nst.dk
72 54 37 24

Jammerbugt Kommune

Allan Eskesen
als@jammerbugt.dk
71 57 72 03

Mariagerfjord Kommune

Rasmus Fuglsang Frederiksen
rafre@mariagerfjord.dk
97 11 36 19

Randers Kommune

Rasmus Hansen
rasmus.hansen@randers.dk
89 15 18 91

Rebild Kommune

Anja Daugbjerg Hansen
adha@rebild.dk
99 88 76 56

Skive Kommune

Louise Aaen Jensen
laje@skivekommune.dk
99 15 68 26

Vesthimmerlands Kommune

Per E. Rasmussen
pra@vesthimmerland.dk
99 66 71 09

Viborg Kommune

Eva Christensen
echr@viborg.dk
87 87 55 71

Aalborg Kommune

Svend Klitgaard Lassen
Svend.lassen@aalborg.dk
99 31 24 35

Projektet finansieres af EU LIFE programmet og støttes af Aage V. Jensens Naturfond og 15. juni Fonden. For yderligere oplysninger skriv til: Natureman@nst.dk

Oplysninger i denne rapport afspejler kun forfatterens holdning. EU kommissionen er ikke ansvarlig for nogen brug af disse oplysninger.

Miljø- og Fødevarerministeriet
Naturstyrelsen

VESTHIMMERLANDS
KOMMUNE

VIBORG
KOMMUNE

Rebild
KOMMUNE

JAMMERBUGT
KOMMUNE

Aalborg
Kommune

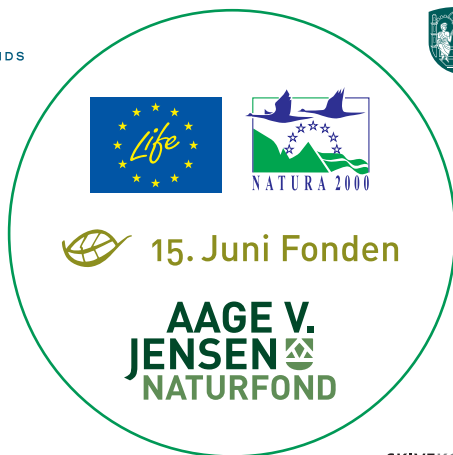
Randers Kommune

Miljø- og Fødevarerministeriet
Landbrugsstyrelsen

Miljø- og Fødevarerministeriet
Miljøstyrelsen

SKIVEKOMMUNE